

NN VAEGOMADUSSÕNA JA SELLE TAUST*

TIIT-REIN VIITSO

Ajend

Möödunud sajandi 90. aastail valminud kaheköiteline "Eesti keele grammatika"¹ (edaspidi EKG) ja eriti selle põhjal arendatud "Eesti keele käsiraamat", millest on ilmunud ka teine, täiendatud trükk² (edaspidi EKK), on selgemalt kui varasemad tarbogrammatikad esile toonud VAEGOMADUSSÕNAKS nimetatavad sõnad, mida õigekeelsussõnaraamat ja kirjakeele seletussõnaraamat vanal viisil käändumatuteks omadussõnadeks nimetavad. Ühtlasi esitatakse ka vaegomadussõna n-ö teoreetiline alus:

"Millegi puudumist tähendab terminiosis **vaeg-**. Näiteks sõna *roostekarva* on sõnaliigi seisukohalt vaegomadussõna ja võrdekategooria seisukohalt vaegvõrdeline sõna, sest süntaktiliselt ja tähenduslikult sarnaneb ta omadussõnadega, aga morfoloogiliselt erineb tüüpilistest omadussõnadest, kuivõrd tal ei ole võrdlusvorme."³

"Mõni sõna võib olla sedavõrd ambivalentsete tunnustega, et teda polegi võimalik selgesti ühte või teise sõnaliiki paigutada. Eriti markantse sõnaliikide vahelise rühma moodustavad need vaegomadussõnad, mis võivad käituda ka määrsõnana. Näiteks sõna *isemoodi* väljendab omadust ja esineb täiendina nagu sõnad *kuri* ja *roostekarva*: *isemoodi inimene*, nagu *kuri hunt* ja *roostekarva koer*. Morfoloogilised vormid sel sõnal puuduvad nii nagu vaegomadussõnal *roostekarva*. Aga sellele lisaks võib *isemoodi* esineda lauses ka määrusena: *See inimene kõneleb isemoodi*. Selle poolest sarnaneb *isemoodi* hoopis määrsõnadega, nagu *hästi*, *valjusti*, *kummaliselt*, mis esinevad lauses samuti määrusena ja millel pole samuti morfoloogilisi vorme: *See inimene kõneleb hästi/valjusti/kummaliselt*. Aga määrsõnad ei saa lauses täiendiks olla: **hästi inimene*. Nõnda ei saagi selgelt väita, kas *isemoodi* on rohkem vaegomadussõna või määrsõna."⁴

Sõnad *roostekarvaline* ja *vanamoeline* oleksid kindlasti omadussõnad. Kuid miks peaksid sõnad *roostekarva* ja *isemoodi* üldse olema omadussõnad? Ja siis juba ka (või miks mitte ka) *punast karva* ja *hullu moodi*? Ja üldse: kas tõesti on läänemeresoome keelte seas, mis uurali keelkonnas ainsaina on omadussõnad, järgarvsõnad ja näitavad asesõnad täiendina käändumatuist sõnadest käänduma pannud, üks keel hakanud aktsepteerima käändumatuid

* Uurimust on osaliselt toetanud Eesti Teadusfondi grant 6528.

¹ M. Erelt, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, 1995; M. Erelt, R. Kasik, H. Metslang, H. Rajandi, K. Ross, H. Saari, K. Tael, S. Vare, Eesti keele grammatika II. Süntaks. Liisa: Kiri. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993.

² M. Erelt, T. Erelt, K. Ross, Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2000.

³ EKK, lk 124.

⁴ EKK, lk 124.

omadussõnu? Kuigi teiselt poolt näiteks saksa keelde on käänduvate omadussõnade kõrvale ilmunud ka käändumatuid, on need keele häälikuehitusele võõrad laensõnad. Eesti keele nn vaegomadussõnad on ehituselt tavalised sõnad.

Need küsimused ajendavad vaatama, millises teoreetilises ruumis liigub EKK.

1. Omadussõna ja vaegomadussõna EKK-s

EKK määratleb omadussõna ning vaegomadussõna järgmiselt:

”Omadussõnad on tüüpjuhul käändes, arvus ja võrdlusastmes muutuvad sõnad, mis väljendavad (asja) omadust ja võivad esineda ühilduva täiendina või öeldistäitena.”⁵

”On aga ka omadussõnu, millel morfoloogilised vormid üldse puuduvad. Need on sõnad, mis väljendavad küll omadust ja esinevad lauses täiendina, aga ei ühildu oma põhisõnaga. [...] Niisuguseid, muutumatuid omadussõnu nimetatakse **vaegomadussõnadeks**.”⁶

Omadussõna määratluses on kõrvallause ”võivad esineda ühilduva täiendina või öeldistäitena” mitmemõtteline, tekitades küsimuse, kas mõeldud on ühilduvat või ühildumatut öeldistäidet, ja lubades järeldada a) et omadussõnad ei tarvitse esineda ühilduva täiendina või öeldistäitena ning isegi b) et vähemalt osa omadussõnu ei tarvitse **üldse** esineda ei täiendina ega öeldistäitena. Lisaks läheb määratlus mööda ühilduva täiendina käändes ja arvus ja võrdlusastmes muutuvatest sõnadest, mis väljendavad pigem ajutist seisundit kui omadust, nt *ajutine*, *haige*, *unine*.

Niisi jääb EKK-s omadussõna tegelikult määratlemata, sest tüüpjuhul n-õ selgelt esinevad jooned ei kehti vaegomadussõna puhul ega selgu, kas omadussõnadel ja vaegomadussõnadel leidub ka igal juhul kehtivaid jooni. Vaegomadussõna definitsioon seab vaegomadussõna täiendina esinemise nõudeks, kuid tegusõna *võivad* omadussõna määratluses teeb tüüpilise omadussõna teistsuguseks. Võime muidugi oletada, et omadussõna määratluses on ebamäärase tegusõna *võivad* kasutamise tagamõtteks olnud põhisõnaga⁷ ühildumatute täiendite lubamine ainult vaegomadussõna definitsioonis, kuid tulemuseks on seose puudumine ja isegi mõeldav vasturääkivus kahe määratluse vahel.

Samal ajal tuleb tunnistada, et kuigi tingimusteta nõue omadussõna võimalikust täiendina esinemisest kehtib paljudes meile suhteliselt hästi tuntud keeltes, seda nõuet sõnaliikide tutvustustes üldiselt siiski ei esitata. Tavainimesele määratud grammatikad tutvustavad omadussõna probleemide omadussõnade vastastikuse asendatavuse abil täiendfraasis. Keeltes, kus omadussõna ja nimisõna ei käändu, käändumatu omadussõna probleeme ei tekita, probleemiks on seevastu omadussõna ja nimisõna eristamine. Näiteks inglise keeles on olnud probleemiks, kas sõna *stone* ’kivi’ on fraasis *stone wall* ’kivisein’ nimi- või omadussõna. On õpetlik, et sõltuvalt oma emakeelest

⁵ EKK, lk 129.

⁶ EKK, lk 130.

⁷ EKG ja EKK räägivad (fraasi) PÕHJAST. Eelistan sellele täpsemat nimetust PÕHISÕNA, sest fraasi põhjaks võib olla hoopis teine fraas – PÕHIFRAAS. Lisaks on põhjad ka käänd- ja pöördõnade paradigmade PÕHIVORMID.

näeb eestlane vankumatult selles sõnas nimisõna, venelane aga omadussõna, vrd *каменная стена*. On aga ka keeli, kus omadussõna sõnaliigina puudub ning mingisuguseks muutumist ja mingisugusena olemist väljendab hoopis te-gusõna: nii näiteks atabaski keeltes, sh Põhja-Ameerika suurima põliskõne-lejaskonnaga navaho keeles. Niisiis ei ole omadussõna universaalne sõnaliik.

Et eesti vaegomadussõna põhisõnaga ühildumatus tekitab sõnaliigi mää-ramisel probleeme, esitab EKK vaegomadussõnade tüüpide loetelu:

”Vaegomadussõnade hulka kuuluvad:

1. Omastavapärased sõnakujud, millel (samal tähenduses) muud kään-devormid puuduvad, nt *prantsuse (kirjandus), katoliku (usk), kulla (mees), paganama (poisiklutt)*.
2. Liitsõnapärased sõnakujud, mille viimane osis on osastavakujuline *-karva, -laadi, -ohtu, -verd, -võitu, -värki*, kuid millel liitsõnana teised käändevormid puuduvad....
3. Sõnakujud, mis ei seostu ka ühegi muutähendusliku sõna omastava ega osastavaga, nt *väärt (jutt), eri (asjad)*.
4. Sõnakujud, mis võivad käituda ka muutuva nimi- või omadussõnana, nt *sula (lumest) – vrd sulast, mäda ~ mädal (õunal)*.”⁸

See neljast tüübist koosnev loetelu nagu ka selle eelkäija EKG-s⁹ on sõe-lutud kontsentraat kadunud fennougristi Valmen Hallapi luigelauluks kuju-nenud väljapaistva artikliseeria viimase artikli¹⁰ esimeses osas esitatud viie lehekülje pikkusest üksikasjalisest loetelust.

2. Omadussõna omadused

Väide põhisõnaga ühildumatust, s.o käändumatust ehk vaegomadus-sõnast ühilduva omadussõna kõrval sunnib seetõttu kontrollima EKK-s esi-tatud vaegomadussõnatüüpide omadussõnalisust seda enam, et läänemere-soome keeled on kord laenanud omadussõna põhisõnaga ühildamise indo-euroopa naabreilt. Käändumatu omadussõna juurde tagasipöördumine lu-baks aga ennustada tulevikus eesti keeles reeglina pikemaid kõrvallauseid.¹¹ Kontrollimisel loodan jõuda tulemusele, et eesti keeles ühilduvad omadus-sõnad jätkuvalt põhisõnaga arvus ja käändes.

Täpsemalt, kontrollimist väärivad vaid kolm esimest vaegomadussõna-tüüpi. EKK-s esitatud neljast tüübist viimane esindab nähtavasti aeg-ajalt vestestiilis kasutatavat liitsõna täiendosa põhisõnast lahkukirjutamist, vrd nt *iga üks meie vaba riigis võib oma puna lipuga kas või riigi kogu ette marssi-da*. Seda stiili ei ole põhjust keelata, kuid täiendsõna põhisõnast lahku kir-jutamine selle stiili raames ei tee täiendsõnast omadussõna. Allpool kontrol-litakse kolme esimese tüüpi omadussõnalisust, pöörates tähelepanu postu-leeritud vaegomadussõnade lihtsõnalisusele vs. fraasilisusele, nende esine-misele täiendsõnana vs. eksotsentrilise täiendfraasi assonant ja öeldistäite-na vs. öeldistäite osasõnana ning nende küsimustamisele.

⁸ EKK, lk 130.

⁹ EKG I, lk 21.

¹⁰ V. H a l l a p, Omastava käände, vaegkäändsõnade ja määrsõnade vahetusest. – Keel ja Kirjandus 1986, nr 4, lk 199–208.

¹¹ Vrd T.-R. V i i t s o, Sõna sõnaliikidest. – Keel ja Kirjandus 1977, nr 9, lk 531.

Ainestikku arvestades lähtutakse postuleeritud vaegomadussõnade sõnaliigilisuse kontrollimisel järgmistest eeldustest:

1. Omadussõna väljendab fraasis või lauses täiendina esinedes põhisõnaga väljendatava omadust või seisundit.

2. Sõna, mis ei esine üksi ega liitsõna põhisõnana kunagi täiendina, ei ole omadussõna: täiendina esinemine on omadussõna vajalik, kuid mitte veel piisav tunnus.¹²

3. Omadussõnaline täiend vastab üldisele küsimusele *milline?* ~ *missugune?* või selle muutevormile.

4. Kui omadussõnaline täiend on omastavast käändest erinevas käändes, on selles käändes ka selle täiendi põhisõna.

5. Kui omadussõna täiendfraasi küsimustamisel esineb küsimuses omastavast käändest erinevas käändes omadussõna või näitav asesõna, siis täiendfraasi põhisõna on samas käändes.

Olgu rõhutatud, et siin peetakse täiendi ja täiendfraasi põhisõna omadussõnalisuse ning muudegi sõnade sõnaliigi määramisel eriti oluliseks küsimustamist. EKK peab oluliseks seda, kas sõnaliigi moodustavad sõnad on iseseisvad või mitteiseseisvad sõnad,¹³ samal ajal pole iseseisvuse kriteeriumid selged ja sõnade iseseisvus näib olevat mitteformaalne. Mina seostan sõnade iseseisvuse sellega, kas sõna või muutevorm on laiendatav või toimib teise sõna laiendajana. Siit tulenevalt jagunevad sõnad ja muutevormid nelja rühma selle alusel, kas nad võivad olla a) ainult laiendatavad, b) ainult laiendajad, c) nii laiendatavad kui ka laiendajad ja d) ei laiendatavad ega laiendajad. Nii mõistetult katab iseseisvus kogu loogilise ruumi, samal ajal võib sama sõna muutmisparadigma eri vormide iseseisvus erineda. Sellelt aluselt sõnaliike defineerida ei saa.

2.1. Nn omastavapärased vaegomadussõnad

EKK omastavapärased sõnakujud jaotusid V. Hallapi järgi sõnakujudeks, mis langevad vormilt kokku isikunime, kohanime, rahvaliikme nimetuse, keelenimetuse, usundi või usulahu esindaja nimetuse omastavaga ning sõnakujudeks, "mida võiks ehk vaadelda väga tinglikult omastavapärastena, kuid mis tegelikult ei käändu ja millel vastavas tähenduses nimetav ikkagi puudub".¹⁴

Vormilt omastavaga kokkulangevad sõnakujud on põhiosas pärisnimede omastava käände vormid, mida hakati aastast 1919 soomlase Lauri Kettune ni õnnetut ettepanekut järgides kirjutama väikese algustähega: soome keeles kasutatakse samadel või samasugustel juhtudel enamasti pärisnimedest tuletatud omadussõnu, omadussõnade väikese algustähega kirjutamine on üldreegel. Täiendina kasutatud omastavakäändelisi pärisnimesid, mida väga sageli lisaks väikesele algustähele ka n-ö häälduspäraselt kirjutati, ei pidanud keelekorraldajad enam võimalikuks pärisnimede omastava käände vormideks tunnistada ja ennekõike need kuulutati algul käändumatuteks omadussõnadeks, seejärel vaegomadussõnadeks. Tekkinud segaduste tõttu on pä-

¹² T.-R. Viitso, Mis on vaieldavat võõrpärisnimede ja nende tuletiste õigekirjutuses. – Keel ja Kirjandus 1968, nr 9, lk 560; M. Erelt, Ebamäärasusest sõnade liigitamisel. – Keel ja Kirjandus 1977, nr 9, lk 528.

¹³ EKK, lk 123–124.

¹⁴ V. Hallap, Omastava käände, vaegkäändsõnade ja määrsõnade vahekorra, lk 200. [Originaali sõrendused.]

rast Keeles ja Kirjanduses käändumatu omadussõna omaduste ümber terve diskussioon maha peetud, mille oluliseks järelsaaduseks oli Peeter Pälli esitatud suur- ning väiketähealiste omastavavormide piiritlemispõhimõte olenevalt sellest, kas tegu on possessiivse või definitiivse omastavaga.¹⁵ See formaalne põhimõte vähendas oluliselt ortograafiliselt võimalike väiketähealiste käändumatute omadussõnade arvu.

On iseloomulik, et käändumatutest ehk vaegomadussõnadest rääkijate kõrval on ikka olnud neidki, kes peavad pärisnimede väiketähestatud omastava vorme nimisõna omastava vormideks isegi siis, kui neist sõnadest nimetava vorme ei kasutata, sealhulgas Valter Tauli oma grammatikas.¹⁶

Tähelepanuväärne, kuid tähelepanuta jäänud on Valmen Hallapi mõte väiketähestatud pärisnimed järgneva põhisõnaga kokku kirjutada, näiteks *lutheriusk*, *jerseytõug*. Veelgi tähelepanuväärsem on, et ta käändumatute omadussõnade eestvõitlejana siiski juhtis esimesena tähelepanu, et "pärisnimega seotud sõnakujud" toimivad alusena ja sihitisena, näitega ("Missugune keel sul kõige selgem on?" –) "*Hollandi* on kuidagi kõige kergem"; "Kõigi teiste keelte hulgast valiksin küll *hollandi*".¹⁷ V. Hallapi järgi on nende sõnakujude selline kasutamine küll piiratud, aga niisama mõeldav kui puhtakujuliste adjektiivide puhul.¹⁸ Selle taustal on huvitav, et ta vältis aluse küsimustamisel aluse käänet (*Mis sul keeltest kõige selgem on?*). Näib, et teda kammitas nimetavat käänet nimetamast ja tarvitamast väiketähestatud pärisnimedest täiendite küsimustamine "sõnaga *missugune?*", selle ligilähedaste ekvivalentidega *mis laadi?*, *mis liiki?* vms. või lauses sõna *missugune?* sobiva obliikvakäändega".¹⁹ V. Hallapi üldist ülipõhjalikkust arvestades on huvitav seegi, et isegi tema ei märganud väiketähestatud pärisnimedel peale omastava teisi käändevorme. Eriti keele- ja murdenimetuste "käändumatus" kaob hõlpsasti, näiteks *Et ma pole hollandit õppinud, ei tule ma erinevalt saksast kuidagi hollandiga toime*. Vaevalt et V. Hallap oleks sellistele juhtudele mõeldes enam väitnud, et *hollandi* ja *saksa* on omadussõnad. See, et väiketähestatud pärisnimedest täiendid või täiendfraaside põhisõnad vastavad jätkuvalt küsimustele *mis rahva? kelle järgi nimetatud? mis koha järgi nimetatud? kelle loodud?* jne, on piisav põhjus välistada nad omadussõnade, sh vaegomadussõnade hulgast.

V. Hallapi esitatud nn omastavapärastest omadussõnadest jäävad üle *kulla*, *kuradima*, *paganama*, mis pole pärisnimedega seotud. Neist *kulla* laiendab lauses ainult nimetavas käändes olevat ütet ja on mõeldav, et selle omastavaline kuju pärineb fraasist *kulla kallis* (~ *kullakallis*), kust põhisõna on lüngitud. *Kuradima* ja *paganama* on ilmselt sündinud seetõttu, et vaieldamatult nimisõna omastava vormis täiendid *kuradi* ja *pagana* on tundunud kirujaile liiga lahjadena. Seepärast on mängu toodud lihtsast kuradist ja paganast kraadi võrra kangemad *kuradim* ja *paganam*, ja loomulikult omastavas käändes, sest seda nõuab sõltumus ehk rektsioon. Samas on üliküsitav, et kõik need sõnad väljendavad omadust. Pigem väljendavad need kõneleja suhtumist kellessegi või millessegi, vrd sõna *va* käsitlust jaotuses 2.3.

¹⁵ P. P ä l l i, Nn. käändumatu omadussõna õigekirjast. – Keel ja Kirjandus 1985, nr 5, lk 279.

¹⁶ V. T a u l i, Eesti grammatika I. Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Upsala, 1972, lk 59.

¹⁷ V. H a l l a p, Omastava käände, vaegkäändsõnade ja mäarsõnade vahekorra, lk 285.

¹⁸ Ilmselt arvestas V. Hallap omadussõnade selliseid esinemisvõimalusi nagu *Õhuke* on *kõige kergem*. Valiksin *õhukese*.

¹⁹ V. H a l l a p, Sõnaliikide piirimailt. – Keel ja Kirjandus 1984, nr 1, lk 34.

2.2. Nn osastavakujulise viimase osisega vaegomadussõnad

Siia on ühendatud kokkukirjutatud sõnad, mille algusosis on kas a) omastavaline (*roostekarva*, *liivakarva*, *rebasekarva*; *lapseohtu*, *poisi(kese)-ohtu*; *noorevõitu*, *tumedavõitu*), b) osastavaline (*valgetverd*, *tumedatverd*), või c) raskesti määratletav (*iselaadi*; *isevärki*, *imevärki*). Siin loetletud sõnade allikaks on V. Hallapi artikkel, kus esitatud määratluses need on "sõnakujud, mida mingis mõttes võiks ehk vaadelda kui vormiliselt lähedasi partitiivile, kuid mis tegelikult ei käändu ja millel vastavas tähenduses nominatiiv siiski puudub"; sellest määratlusest tingituna ei võinud Hallap pöörata tähelepanu sõnade esiosise käände. ²⁰ Eespool esitatud EKK vaegomadussõna tüüpide loetelu 2. punkti järgi moodustavad selle sõnatüübi sõnad, "millel liitsõnana teised käändevormid puuduvad". ²¹

Esitatud näitesõnade käände küsimust aitab alarühmade (a) ja (b) osas selgitada sõnade küsimustamine: kokkukirjutatud sõnad vastavad küsimustele (a) *mis karva? mille karva? kelle karva? kelle ohtu? mis võitu?* (b) *millist verd?*, s.t nii näidetel kui ka küsimustel on ühine fraasistruktuur sõnade kokku- ja lahkukirjutamisest olenematult, kusjuures põhisõna ükski ei ole küsimustatav. Üldse tuleb arvestada, et mitte kõiki liitsõnu ei kirjutata kokku: kokku kirjutamata jääb muude hulgas lõpmatu arv liitarvsõnu. Lisaks võidakse paljusid kokkukirjutatud liitsõnu hääldada nii koos kui ka lahus. Fraaside kokku- ja lahkukirjutamine oleneb täiendi põhisõna vormist ja ka kokkuleppenormist. Näiteks täiendfraasi *isaspabulinnu saba kattesule silmamasinist värvi* tuleb kehtiva normi järgi kirjutada pigem kuue sõnaga isegi laiendi *see* järel, aga omadussõna *isaspabulinnusabakattesulesilmamasiniseväriline* ühesõnalisena. Sama kehtib, kui asendada sõnad *värvi* ja *väriline* sõnadega *karva* ja *karvaline* või kui ära jätta värvinimetust *sinist* ja *sinise*. Kindlat tüüpi fraasi kokku- või lahkukirjutamine ei muuda aga põhisõnale eelneva fraasi struktuuri ega selle osiste morfoloogilist vormi, s.t fraas jääb fraasiks. Sel pinnal on mõeldamatu, et iseloomulikult osastavas käändes põhisõnaga fraasil võiksid olla "liitsõnana teised käändevormid", mida on nähtavasti otsinud EKK.

Alarühm (c) on mitmepalgelisem. Eriti puudutab see asesõna *ise* eri vormide funktsioone. Sellistel juhtudel nagu *iselaadi* ja *isekarva* kattub *ise* kasutusala enam-vähem sõna *eri* kasutusala: kui mingi asi on *iselaadi* või *erilaadi* või siis *isekarva* või *erikarva*, siis ükski teine võrreldav asi ei ole *seda laadi* ega *sama laadi* ega niisiis *seda karva* ega *sama karva*. Ükskõik kas *laadi* ja *karva* jts osastavalised sõnad on eelneva noomeniga kokku kirjutatud või sellest lahku kirjutatud, tegemist on täiendfraasidega, millele küsimustamisel dubleeritakse fraasi põhisõna *mis karva? mis laadi?*. Kuid sellegi alarühma sõnu on võimalik teisendada tõelisteks omadussõnadeks. Seejuures on tähelepanuväärne, et selgelt osastavas käändes täiendsõnaga fraaside omadussõnastamisel muutub ka täiendsõna kääne, vrd *seda karva* ja *sellekarvaline*, *sinist karva* ja *sinisekarvaline*. Samamoodi võib omadussõnastada selliseidki sõnu nagu *iselaadi* ja *erikarva*, vrd *iselaadiline* ja *erikarvaline*. Asjaolu, et seejuures tuletuskäigul muutub astmevahelduslik põhisõna, osutab, et neis alatüüpides pole tegemist leksikaliseerunud liitsõnadega.

²⁰ V. Hallap, Omastava käände, vaegkäändsõnade ja määrsõnade vahekorra, lk 201.

²¹ EKK, lk 130.

Üheski kolmes alarühmas ei ole kokkukirjutatud fraasi osastavas käändes esinev põhisona üksinda küsimustatav. Samal ajal on suuremal osal põhisonadest selgelt tajutav tähendus- ja vormiseos samakujuliste nimisõnadega, nimelt nimisõnade osastava käändega, vrd *järku, klassi, sorti, laadi, tüüpi, sugu, tõugu, kaalu, kasvu, mõõtu, karva, värvi, moodi, algupära, päritolu*. Neid osastavalise nimisõnalise põhisonaga fraase võib iseloomustada LAADI-FRAASIDENA. Ei tohi unustada, et osastava käände algne funktsioon oli separatiivne, s.o suuremast kogumist või tervikust üksiku või osa väljatõstmise, mis on osalt jälgitav tänaseni (*pool leiba = pool leivast*). Seevastu *ohtu* ning *võitu*, mis osutavad mingi joone leidumist või nappust, ei ole seotud nimisõnadega *oht* ja *võit* ega saa olla laiendatud osastavalise omadussõna ega näitava asesõnaga: seega on *ohtu* ja *võitu* tagasõnad, vrd ka *vadja* ja *isuri ohto* 'küllalt (määrsõna)' ning *liivi võitõ* '-võitu', keskvepsa *vuute*, põhjavepsa *utte* 'moodi (tagasõna)'.

On huvitav, et EKK alusuurimus EKG on omadussõnalise öeldistäite tüüpe loetelus tunnistanud teatavate fraaside põhisona osastavat käännet, vrd:

"Omadussõnaline öeldistäide *resp* omadussõnalise öeldistäite põhi on ...

i) parameetrit väljendav nimisõna osastavas käändes, nt *liiki, tõugu, sorti, klassi, tüüpi, värvi, laadi, järku, sugu* jne. Nt

[---] i) Kolhoosi lehmad on *friisi tõugu*. Vorst oli *rohekat värvi*."²²

EKK on küll põhjusega loobunud omadussõnalise öeldistäite mõistest, kuid nimetab samasugust täiendit jätkuvalt omadussõnaliseks.

2.3. Vaegomadussõnad, mis ei seostu muude sõnade omastava ega osastava vormiga

Siia on liigitatud ennekõike sõnad *eri* ja *väärt*, mis on oma olemuselt väga erinevad. Nendegi sõnade käsitlemist eesti grammatikakirjanduses on vaadelnud Valmen Hallap, jäädes ise arvamusele, et tegemist on omadussõnadega.²³

Sõna *eri* ei väljenda omadust, on täiendina laiendatav määrsõnaga *täiesti* (*täiesti eri rahad*), vastab küsimustele *milline? kas samad?* ega esine öeldistäitena. Ka enam-vähem samas tähenduses kasutatav sõna *ise* ei väljenda omadust, on täiendina laiendatav määrsõnaga *täiesti*, vastab ainult küsimusele *milline?* ega esine öeldistäitena. Ülle Viks on selle liigitanud määrsõnaks,²⁴ kusjuures ta on ühendanud tähendusega 'eri, erinev' ka tähenduse 'eraldi'. Viimases tähenduses esineb *ise* ka öeldistäitena ning lause algul ka ilma põhisonata. "Eesti kirjakeele seletussõnaraamat" (EKSS) liigitab sõna *ise* käändumatuks omadussõnaks tähenduses 'eri, erinev' ning määrsõnaks tähenduses 'eraldi'.²⁵ Siiski on *eri* ja samas tähenduses esinev *ise* määratlevad asesõnad, mis osutavad teatava hulga eri liikmetele.

Sõna *väärt* võib toimida täiendsõnana kas ükski või koos määrsõnalise laiendiga (*väärt pill, väga väärt asi; nii väärt poiss, et kas või nuta*); sellistel juhtudel on *väärt* täiendina küsimustatav. Kuigi *väärt* ei ole kunagi öeldis-

²² EKG II, lk 56. Vrd ka lk 58, kus selliseid fraase vaadeldakse osaöeldistäite raames.

²³ V. Hallap, Omastava käände, vaegkäandsõnade ja määrsõnade vahekorra, lk 201–202.

²⁴ Ü. Viks, *Isevärki sõna*. – Keel ja Kirjandus 1973, nr 7, lk 421–427.

²⁵ Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. I kd. 4. v. hüdrolüütiline-jüüt. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1999, lk 592.

täide (†*Sa oled väärt*), esineb väärt siiski verbifraasis laiendatult kas nimi-sõnaga omastavas käändes (*Su käitumine on vitsa väärt*), nimisõnaga osastavas käändes (*Sa oled seda palka väärt ~ Sa oled väärt seda palka*), näitava asesõnaga osastavas käändes (*Sa oled seda väärt*), hulgamäärsõnaga või nn kvantorifraasiga (*Su nädalatöö on vähe / kümme krooni väärt*). Samasuguselt laiendatult võib väärt olla ka täiendfraasi põhisõnaks (*vitsaväärt käitumine, oma palka väärt töötaja, seda väärt tegu, vähe / kümme krooni väärt töö*). Sellistel juhtudel pole väärt üksi küsimustatav, vaid küsimustatav on kogu täiendfraas, kusjuures täpsemad küsimused *mille väärt? mida väärt? kui väärt? kui palju väärt?* on ehituselt täiendfraasi sarnased. Seega toimib väärt neil juhtudel kaassõnana. Algselt on väärt nii nagu selle saksa lähtekuju *wert* (*sein*) 'väärt olla' *olla*-verbi laiend ja sellena primaarne väärtushinnanguid, täpsemalt VÄÄRTUSFRAASE võimaldav sõna. Sõna *väärt* ja sellel põhinevate väärtusfraaside täiendina kasutamine on eesti keele raames toimunud uuendus, mille tõenäoselt vallandas *olla*-verbi oleviku kesksõna *olev* lütkimine. Sõnast *väärt* on tuletatud nimisõna *väärtus* ja viimasest edasituletised *väärtuslik*, *väärtusetu*, *väärtustama*.

Siia rühma kuulub ilmselt ka *va*.²⁶ ÕS annab sellele tähenduseks 'vana, igavene' ja esitab näideteks *Va ahnepäits. Võtab va kärakat*.²⁷ Kuigi *va* on nähtavasti tõepoolest lähtunud sõnast *vana* (ka inglise *sir*, mis on vanaprantsuse laen, läheb tagasi ladina sõnale *senior* 'vanem') ja sõnaga *ahnepäits* võib tarvitada epiteete *va*, *vana*, *igavene*, ei järeldu sellest kuidagi, et 'vana' ja 'igavene' oleksid praegusajal sõna *va* tähendused, vrd ka *va noor Rennenkampf, va volikogu*. Sõna *va* ei väljenda kuigivõrd kellegi või millegi omadust, vaid näitab hoopis kellesegi või millesegi suhtumist. Isikunimede ees toimib *va* samuti nagu prantsuse *de*, saksa *von*, hollandi *van*, rootsi *af*, mis on algselt lähtekohta osutavad eessõnad, kui TIITEL. Neid tiitleid ei saa käänata, laiendada ega küsimustada, neid saab vaid ära jätta. See, et eesti *va* väljendab põlastust, ei muuda asja. On mõeldav, et sõnale põlastava värvingu andmisele aitas mõisaajal kaasa ehituselt lähedane saksa *von*. Suhtumist väljendavate tiitlipäraste sõnadena võib käsitada ka jaotuses 2.1 vaadeldud omastavalisi sõnu *kulla*, *kuradima* ja *paganama* ning isegi kõnetlussõnu *här-ra*, *proua*, *preili* ning lisandina pärisnime ees kasutatud ameti- või harrastajanimetusi.

2.4. Vaegomadussõnad, mis seostuvad muutuvate nimi- või omadussõnadega

EKK esituses illustreerivad seda rühma ainult näited *sula lumest* ja *mäda õunal*, mis ei ole kirjakeelsed.²⁸ ÕS-i järgi on *sula* käändumatu omadussõna ainult tähenduses 'täielik, puhas, selge', samal ajal ÕS-i näited käändumatust ei kinnita ega kummuta;²⁹ kuid EKSS-i kõik näited osutavad sõna

²⁶ Sellele sõnale kui käändumatule omadussõnale juhtis mu tähelepanu omal ajal Valmen Hallap. 1984. aastal ta seda omadussõnaks ilmselt enam ei pidanud, kuid sõna olemuse seletamiseni ei olnud nähtavasti jõudnud.

²⁷ Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Eesti Keele Instituut. Toim T. Erelt. Koost T. Erelt, T. Leemets, S. Mäearu, M. Raadik. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2006, lk 1013.

²⁸ EKK, lk 130.

²⁹ Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006, lk 872–873.

sula ühildumist selleski tähenduses.³⁰ Sõna *mäda* käändumatust ÕS ette ei näe.³¹

Huvitavam on kindlamalt siia rühma kuuluva käändumatu sõna *täis* 'täidetud, täidetuks; täitunud' kasutusala. Sõna võib toimida täiendsõnana kas üksi või koos nimi- või määrsõnalise laiendiga (*täis klaas, kuhjaga täis klaas, pooleldi ~ poolenisti täis klaas*) ning ka öeldistäitena (*Klaas on täis. Klaas on kuhjaga täis. Klaas on väga täis*). Sõna *täis* ei väljenda siin mitte niivõrd lause alusega väljendatud eseme või isiku omadust kui teatavat (absoluutset) seisundit, mistõttu lauseid võib küsimustada küsimusega *mis seisundis?, mis seisundisse?* (vrd ka *Vala klaas täis! Ära jooda poissi täis! Ära aja südant täis!*) ning täiend- ja öeldistäidefraase küsimustega *kui täis? mida täis?*. Siit tulenevalt on mõttekas pidada neil juhtudel sõna *täis* määramäärsõnaks. Kuid *täis* esineb ka täiendfraasi osana koos osastavas käändes nimisõnaga või koos infinitiiviga (*vett täis klaas; juua täis poiss*) ja sama koostisega öeldistäidefraasi osana (*Klaas on vett täis. Poiss on juua täis*). Neil juhtudel on *täis* pigem tagasõna. EKSS-i järgi on sõna *täis* tähenduses 'täidetud' käändumatu omadussõna või määrsõna, aga tähenduses 'kogu, terve' käänduv sõna omadussõna (*täies hiilguses, täiest jõust*) ning mingit kindlat kogust väljendavana nimisõna.³² Kuid ÕS, mis peaks samuti põhinema eesti kirjakeele ainestikul, esitab sõnast *täis* tähenduses 'täidetud' ühtaegu nii käändumatus- kui ka käändumisenäite, vrd *Läks täis / täie kõhuga magama*.³³ See tähendab, et ÕS ühtaegu esitab kirjakeeles seni üldiselt välditud murdepärasuse kirjakeelsusena ja surub ühte näitesse rööpvormidena erinevad morfoloogilised sõnaliigid.

3. Mida võib õppida nn vaegomadussõnadest

Suurima vaegsõnade rühma moodustavad täiendina esinevad pärisnimede omastava käände vormid, mida Soome abi tulemusena hakati väikese algustähega kirjutama ja seejärel käändumatuteks nimetama (2.1). Suuruselt järgmise rühma moodustavad liigifraaside hulka kuuluvad kokkukirjutatuna n-ö liitsõnalised tagasõnafraasid, kus põhisõnaks olev tagasõna on enamasti moodustunud nimisõna osastava käände vormist (2.2), lahku kirjutatud fraasid, mille põhisõnaks on tagasõnad *väärt* (2.3), *täis* (2.4). Vaegomadussõnadeks on liigitatud iseseisva täiendina esinevaid sõnu, mida on mõttekam pidada asesõnadeks, nagu *eri* ja *ise* (2.3), või määrsõnadeks, nagu *väärt* (2.3), *täis* (2.4), samuti sõnu, mida kasutatakse tiitli funktsioonis lisandina, nagu *kulla, kuradima, paganama* (2.1). Lisaks on kahe vaegomadussõnaks peetud sõna kirjakeelsus või käändumatus küsitav. Niisiis leidusid kõigile nn vaegomadussõnadele senisest erinevad sõnaliigiseletused.

Esitatust tuleneb vajadus täpsustada varasemat käändumatut omadussõna välistavat eesti keele omadussõna määratlust:³⁴ omadussõna on sõna,

³⁰ Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. V kd. 3. v. sentiment–sulforühm. [Tallinn:] Eesti Keele Instituut, 1999, lk 617–618.

³¹ Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006, lk 990.

³² Eesti kirjakeele seletussõnaraamat. VI kd. 3. v. tundma–unelus. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2003, lk 529–531.

³³ Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006, lk 990.

³⁴ T.-R. Viitso, Mis on vaieldavat võõrpärisnimede ja nende tuletiste õigekirjutuses, lk 560.

mis ühildub täiendina põhisõnaga arvus ja käändes ning väljendab olendi, asja või nähtuse omadust ning võib olla laiendatud kas asesõna või määrsõnaga.

Kuigi käesolev kirjutis ei ole ammendav, võib nentida, et kummituste tekke objektiivseteks põhjusteks on 1) halvasti defineeritud sõnaliigid, 2) ühildumise ja ühildumatuse ebapiisav arvestamine sõnaliikide määramisel ja 3) lause või fraasi moodustajate küsimustamise ebapiisav arvestamine. Nende objektiivsete põhjuste subjektiivseks aluseks on 1) usk, et hästi uuritud, kuid napi morfoloogiaga keelte jaoks väljatöötatud tüpoloogia rakendub automaatselt ka oluliselt rikkama morfoloogiaga keelte puhul, 2) usk, et süntaks on primaarne ja morfoloogia sekundaarne, 3) usk, et lauseliigendus määrab üldjuhul sõnaliigi, 4) usk, et suur ja väike algustäht eristab eesti keeles pärisnimed muudest sõnadest, ja 5) usk, et eesti sõnade kokku- ja lahkukirjutamine eristab kõik liitsõnad kõigist lihtsõnadest.

Õeldu kinnituseks veel üks näide, et eesti keele sõnaliikide senine "määramine" ei põhine definitsioonidel ega algoritmidel, vaid suuresti mõne indoeuroopa keele (ja soome keele) grammatika eeskujudel, mis kohati toimivad halvasti. Eesti termini *määrsõna* n-ö rahvusvaheliseks vasteks on *adverb* (< ladina *adverbum* 'verbi juures'). Kuid eesti keeles on määrsõnu, mis esinevad lisaks määrusena verbi laiendamisele ka täiendina nimisõna juures, vrd *nägu on loppis* ja *loppis nägu*, *nöör on pingul* ja *pingul nöör*, *sõrmed on harali* ja *harali sõrmed*. Niisiis on eesti määrsõnade hulgas sõnu, mis on kord adverbid, kord mitteadverbid. Sellised määrsõnad on reeglina seisundisõnad, mis on täiendfraasides minetanud oma kunagise adverbilisuse ehk verbi juurde kuulumise tänu põhisõnana toiminud kesksõna *olev* või *olnud* kaole. Samal ajal laiendab sellistes miniparadigmades nagu *loppi* : *loppis*, *pingule* : *pingul*, seisundisse jõudmist väljendav vorm, s.t *loppi* ja *pingule*, ikka veel alati verbi. Niisiis on eesti termin *määrsõna* selliste vormide ühise katteterminina oluliselt parem kui pahatihti teaduslikumaks peetav võõrsõna *adverb*.